

INGLISE KEELE AMEERIKA VARIANDI MÕJUST BRITI KEELETARVITUSELE

O. Mutt

Võõrkeelte kateeder

Nõukogude anglistid eristavad tänapäeva inglise keeles kahte põhilist võrdõiguslikku varianti: nn. briti ja ameerika varianti. See jaotus on põhjustatud soovist leida ühelt poolt ühine nimetus Suurbritannias ja Briti rahvaste ühenduse (Commonwealth) eri osades tarvitatava inglise keele kohalike vormide jaoks ja teiselt poolt ühine nimetus Põhja-Ameerika Ühendriikides kasutusel oleva inglise keele erikujude tähistamiseks.

Inglise keele kaks põhilist varianti erinevad teineteisest eeskätt foneetiliste iseärasuste poolest, peale selle veel spetsiifiliste sõnade ja väljendite ning üksikute vähemate iseärasuste poolest ortograafia ja grammatika alal. Need erinevused on üldkokkuvõttes siiski niivõrd ebaolulised, et pole alust rääkida, nagu seda teevad eriti mõned Ameerika keelemehed, iseseisvast ameerika keelest.

See, et inglise keele võõrkeelena õpetamisel eelistatakse peaaegu kõikjal inglise keele briti varianti, on tingitud peamiselt kultuurilis-ajaloolistest põhjustest, traditsioonist, mitte aga mingitest briti variandile omastest erelistest eelistest, võrreldes ameerika variandiga.

Inglise keele ameerika variandi ajaloolist kujunemist, tema põhilisi iseärasusi ja nn. ameerika keele teooria šovinistlikku ning ekspansionistlikku olemust on NSV Liidus käsitletud reas artiklis ja kandidaadiväitekirjades.¹ Inglise keele kahe põhilise vari-

¹ Vt. Б. А. Ильиш, Проблема американского языка, Научный бюллетень Ленинградского Университета, 1946, № 8; see s a m a, История английского языка, Москва, 1958, lk. 270—275; В. Д. Аракин, К вопросу об английском языке в Америке. «Ин. яз. в шк.», 1947, № 1, 2; Б. В. Братусь, Теория «американского языка» на службе у империалистов. «Ин. яз. в шк.», 1948, № 4; see s a m a, Социально-лингвистический анализ особенностей английского языка в США в связи с критикой реакционной теории американского языка. Канд. дисс., ЛГУ, 1949; Н. М. Булавин, Об американском варианте английского языка. «Ин. яз. в шк.», 1953, № 2.

andi vastastikuseid suhteid ei ole aga meie erialases kirjanduses seni üksikasjalisemalt puudutatud.² Käesolevas kirjutises vaatleme mõningaid mõjutusi, mida briti keeletarvitus on saanud teiselt poolt Atlandi ookeani.³ Küsimus on oluline eelkõige inglise keele sõnavara ja fraseoloogia kujunemise ning rikastumise allikate väljaselgitamise seisukohalt.

Ameerika variandi mõju briti keeletarvitusele on suurem, kui seda tavaliselt arvatakse. Eriti tunduvalt on see mõju avaldunud paari viimase aastakümne jooksul. Seda püüame alljärgnevalt näidata keelelise materjali alusel, mida oleme võtnud eeskätt ilukirjanduslikest teostest, mis kirjeldavad inglaste elu-olu Teise maailmasõja ajal ja hiljem,⁴ kui ka uuemast perioodikast (näit. Londonis ilmuv «Daily Worker», mitmesugused tehnika-alased, põllumajanduslikud ja muud ajakirjad)

Veel paarikümne aasta eest ainult Ühendriikides tarvitusel olnud sõnade ja väljendite kindlakstegemisel on kasutatud peamiselt H. W. Horwill'i «A Dictionary of Modern American Usage», ilmunud Oxfordis 1935. a. Andmed üksikute sõnade päritolu ning ajaloo kohta on võetud sõnaraamatust «The Oxford English Dictionary», London 1884—1933.⁵

* * *

17. ja 18. sajandi ning 19. sajandi esimese poole suhtelise eraldatuse tingimustes süvenesid erinevused ameerika ja briti keeletarvitus. 19. sajandi kolmandal veerandil jõudis ameerika ja briti variandi diferentseerumine haripunktini. Sellest ajast peale võib tähele panna väljakujunenud erinevuste järkjärgulise nivelleerumise protsessi. Kõige visamad püsima on foneetilised erinevused mõlema variandi vahel. Sõnavara ja fraseoloogia alal on erinevused pidevalt kahanenud alates umbes 1900. aastast. Leksikaalsete iseärasuste kadumine on toimunud eeskätt sel teel, et arvukaid amerikanisme on hakatud laialdaselt tarvitama Suurbritannias. Brititsismide levik ameerika keeletarvitus on olnud väga piiratud (eeskätt mõned nn. «peene tooni» juurde kuuluvad sõnad, näit.

² Mujal ilmunud kirjutistest selle kohta vt. G. Kirchner, *Recent American Influence on Standard English: The Syntactical Sphere*. «Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik» 1957, Heft 1; Brian Foster, *Recent American Influence on Standard English*. «Anglia», Vol. 73 (1956).

³ Artikli ulatuse piiramise otstarbel me käsitleme briti keeletarvitust kitsamas mõttes, piirdudes nn. Standard English vormiga. Vaatlemisele ei tule inglise keel näit. Kanadas, Austraalias jm., kus ameerikalik mõju on eriti tugev.

⁴ Näiteks J. Walsh, *Not Like This*, Moscow 1955; J. Lindsay, *Betrayed Spring*, Moscow 1955.

⁵ Üksikutel juhtudel on lisaks kasutatud järgmisi teoseid: H. L. Mendenken, *The American Language*, New York 1936; Wm. Craigie — J. R. Hulbert, *A Dictionary of American English*, Chicago 1938—1944.

maid = am.⁶ *hired girl*, *stick* = am. *cane*, *drawing-room* = am. *parlor*, *dressing gown* = am. *bath-robe* jne.).⁷

Viimase 20—30 a. jooksul on olnud raske koostada usaldusväärseid amerikanismide sõnastikke. Need on kippunud sõna tõsisemates mõttes enne vananema, kui neid on trükkis avaldatud. Tegelikult jääb ameeriklastele spetsiifilisi sõnu ja väljendeid järjest vähemaks, sest üha enam amerikanisme võetakse üldisele tarvitusele Suurbritannias.⁸

Pärast Teist maailmasõda on briti ja ameerika sõnavaraliste erinevuste hulk (kui jätta kõrvale släng) muutunud üsna väikeseks. Vastavate nimestike võrdlemine näitab, et lahkumineku igapäevases elus esinevaid esemeid ja nähtusi tähistavate sõnade alal ei ulatu enam üle 100—150 sõna.⁹ Niisuguste sõnade hulka kuuluvad üksikud erinevused sõnavara põhifondi sõnades, näiteks:

am.	br.
<i>elevator</i>	<i>lift</i>
<i>freight (train)</i>	<i>goods (train)</i>
<i>long-distance call</i>	<i>trunk call</i>
<i>spool (of thread)</i>	<i>reel (of cotton)</i>
<i>subway</i>	<i>underground (railway)</i>
<i>mail</i>	<i>post</i>
<i>corn</i>	<i>maize</i>
<i>fall</i>	<i>autumn</i>
<i>kerosene</i>	<i>paraffin (-oil)</i>

Sealjuures tarvitatakse Suurbritannias ka niisuguste igapäevaste sõnade puhul siiski juba mõnikord amerikanismi paralleelselt briti sõnaga, näit. võib näha trükkis ja kuulda raadios sõnu *drugstore* — br. *chemist's shop*, *rubbers* — br. *galoshes*, *candy* — br. *sweets*, *flashlight* — br. *pocket-torch* asemel jne.

Raske on igakord otsustada, kas vastav amerikanism on püsivalt juurdunud briti keeletarvitusel või mitte. Mõne üksiku kir-

⁶ Käesolevas artiklis tarvitatakse järgmisi lühendeid: am. = ameerika(lik); br. = briti; OED = Oxford English Dictionary; COD = Concise Oxford Dictionary (1934. a. väljaanne); H. = H. W. Horwill, A Dictionary of Modern American Usage; DAE = Wm. Craigie — J. R. Hulbert, A Dictionary of American English.

⁷ Vt. Th. Pyles, Words and Ways of American English, New York 1952, lk. 9.

⁸ Nii on umbes 25% sõnadest ja väljenditest H. M u t s c h m a n n i sõnastikus, A Glossary of Americanisms, Tartu 1931, vahepeal muutunud Inglismaal üldtarvitatavateks (kui välja arvata släng ja puhtkohaliku koloriidiga materjal, nagu linnade, osariikide ja nende elanike nimed ning nimetused, loomade, taimede nimetused jne.).

⁹ Enamik erinevusi ameerika ja briti sõnavaras on just konkreetseid esemeid tähistavate sõnade alal (näit. riietus- ja tarbeesemed, eri elukutsete oskus-sõnad). Abstraktsete mõistete jaoks on üldiselt olemas ühised sõnad. Vrd. Th. Pyles, op. cit., lk. 223, 232.

janiku või reporteri tuju või isiklikku maitset ei tohi eksikombel pidada üldise tunnustuse tõendiks. Me oleme julgenud järeldada, et vastav sõna või väljend on muutunud Inglismaal üldtarvitavaks, kui ta esineb mitmes briti väljaandes erinevate ingllastest autorite poolt kirjutatud tekstides.

* * *

Ameerika keeletarvituse kasvav mõju briti keeletarvitusele on seletatav sellega, et Ühendriikides, tänapäeva kõige võimsamas kapitalistlikus riigis, elab umbes kaks kolmandikku kõigist inglise keelt emakeelena kõnelevatest inimestest maailmas. Rahvastiku arvulise ülekaalu, maa jõukuse ja saavutuste tõttu tehnika ning materiaalse kultuuri alal on Ühendriikidel paljude inglaste, eriti nooremasse generatsiooni kuuluvate inglaste silmis eriline prestiiž.¹⁰ See prestiiž ei ole teatavasti kaugeltki mitte igakord õigustatud. Üsna sageli kuuleb Inglismaal (nagu teisteski Lääne-Euroopa maades) hääli, mis hoiatavad maa rahvusliku kultuuri ja eluviisi «kokakolaniseerimise» eest, s. o. Inglismaa Ühendriikide ripatsiks muutmise eest majanduslikus mõttes kui ka kultuuri ja kombestiku suhtes. Sellest hoolimata on tõsiasi, et ameerikaliku elulaadi prestiiž koos vastavate sõnade ja väljendite uudsuse ning nende üsna sagedase erilise tabavuse ning sobivusega on aidanud paljudel amerikanismidel levida briti keeletarvitus, algul kõnekeeles ja hiljem kirjakeeleski.

Amerikanismide tungimine briti keeletarvitusse on toimunud mitmesuguseid teid kaudu. Eriti on seda hõlbustanud tihenened suhtlemine inglise keelt kõnelevate rahvaste vahel käesoleval sajandil, raadio- ja televisioonisaated, filmid, turism, Ameerika sõjaväelaste massiline viibimine Inglismaal Teise maailmasõja päevil ja sõjajärgsetel aastatel, aja- ning ilukirjanduse levik, kahtlemata ka Ameerika päritoluga nn. kollase kirjanduse ja comics'ite lugemine Inglismaal.

Esimesed amerikanismid sattusid briti keeletarvitusse üksikute reisijate vahendusel, kes käisid Ühendriikides 19. sajandi algul ja keskpaiku. Erilisi teeneid amerikanismide populariseerijatena on mõnedel Ameerikat külastanud kirjanikel, kes pärast Inglismaale tagasipöördumist kasutasid amerikanisme oma mitmesugustes kirjutistes. Esimeste niisuguste kirjanike hulgas oli Ch. Dickens, kes raamatutega «American Notes» ja «Martin Chuzzlewit» aitas 19. sajandi keskel briti keeletarvitus juurutada sõnu nagu *reliable*, *talented* ja *lengthy*. Tänapäeval on need kolm sõna Inglismaal üldiselt käibel, kusjuures ainult *lengthy* puhul leiame COD 1934. a. väljaandes märkuse, et sõna on algupäralt amerikanism.

¹⁰ Noored inglased on juba varem, näit. 1920-ndatel aastatel, olnud iseäranis vastuvõtlikud amerikanismidele; vt. M. Deutschbein, Neuenglische Stilistik, Leipzig 1932, lk. 37; W. Collinson, Contemporary English, Leipzig — Berlin 1927, lk. 113—115.

Ka mitmed teised tuntud briti kui ka Ameerika autorid on kaasa aidanud amerikanismide levitamisele briti keeletarvituses.¹¹ Kahjuks ei ole meil täpsemaid andmeid selle kohta, missugusel määral üks või teine kirjanik on seda teinud. Vastavad eriuurimused pakuksid kahtlemata huvi. Nii on teada, et John Galsworthy oli keeletegelaste väljendusvahendite valikus väga konservatiivne autor ja äge amerikanismide vastane. Siiski ei saanud ka tema hoiduda üksikute amerikanismide tarvitamisest ja mõnel juhul (vastava koloriidi taotlemisel) ta koguni teadlikult kasutas ameerikalikke sõnu ja väljendeid,¹² nagu näit. fraseoloogilist ühendit *to make good* 'töötust, lootust täitma, elus edasi jõudma'; romaaniga «The Silver Spoon» ta populariseeris amerikanisme *stunt* 'lööknumber, kõmuline sündmus või trikk'; *that's the limit* 'see ületab igasuguse — s. o. lubatavuse — piiri', vrd. br. *that's the last straw*; *to fall for* 'kellessegi kiinduma' jne.

Tähtsat osa amerikanismide tutvustamisel ja populariseerimisel Inglismaal on etendanud ajakirjandus, eelkõige suure tiraaži ja rohkete piltidega kodanlikud kõmulehed (nn. *tabloids*) nagu «Daily Mirror», «Daily Sketch» jt. Nendes ajalehtedes tarvitatakse tänapäeval eriti rohkesti amerikanisme pealkirjades ja pilte seletavates tekstides. Ruumi kokkuhoiu huvides hakati siin varem kui teistes ajalehtedes eelistama — Ameerika ajakirjanduse eeskujul — lühemaid sõnu pikematele, näit. *cut* — *reduction* asemel, *probe* — *investigation*; *bid* — *offer, attempt*; *blast* — *explosion*; *quit* — *give up, abandon* asemel jne. Enamik esimesel kohal loetletud sõnadest on ehtsad amerikanismid. Niisuguste sõnade levikut briti keeletarvituses võib illustreerida sellega, kuidas sõna *cut* — hinnaalanduse, palga-, eelarveliste assigneeringute jm. kärpimise tähenduses muutus üldtarvitatavaks. Käesoleva 'sajandi kolmekümnendatel aastatel toodi sõna *cut* Inglismaale sõna *reduction* sünonüümina. COD võtab ta sisse 1934. a. väljaandesse märkusega «amerikanism». Ajalehetoimetustes leiti, et sõna *cut* on piiratud ruumis palju mugavam tarvitada kui pikemat *reduction*. Sõna *cut* võis varsti kuulda ka parlamendis peetud kõnedes ning raadiosaadetes. Trükkis esines *cut* algul jutumärkides, tinglikult, tänapäeval on ta aga leidnud üldise tunnustuse.¹³

Mitte igakord ei ole ajakirjanduse alal töötajaid ajendanud laenamisele amerikanismi lühidus võrreldes briti oma sõnaga. Põhjuseks võib siin olla lihtsalt vastava sõna uudsus. Nii võeti juba enne Teist maailmasõda tarvitusele sõna *editorial* 'juhtkiri'. Algul võis seda amerikanismi kohata vaid harva briti *leader* või

¹¹ Vt. E. Partridge, *The World of Words*, London 1938, lk. 72—73; H. Kloss, *Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen von 1800 bis 1950*, München 1952, lk. 145.

¹² Vt. G. H. McKnight, *Modern English in the Making*, New York 1928, lk. 556.

¹³ Vt. H. W. Horwill, *A Dictionary of Modern American Usage*, Oxford 1935, eessõna, lk. x.

leading article kõrval. Praegu on *editorial* (3 silbi võrra pikem kui *leader*!) tegelikult tavalisem sõna Inglismaal.

Ameerika päritoluga rohketest ajakirjanduse-alastest terminitest võib nimetada veel: *to cover* 'reporterina käsitlema' *to feature* 'tähtsal kohal või peaosas näitama, tähtsust omistama, rõhutama' (pärit tegelikult kinematograafia alalt), vrd. ka *feature article*, *caption* 'lehekülje, peatüki jne. pealkiri, pildi — eriti kinopildi — seletav kiri'

* * *

Eriti palju ameerika kõnekeelseid sõnu ja väljendeid ning slängi on sattunud inglaste kõnekeelde Ameerika filmide, kriminaalromaanide ja comics'ite vahendusel. Eespool oli juttu sellest, et teatud osa inglise noorsoost on vastuvõtlik Ühendriikidest tulevatele negatiivsetele mõjudele. Ameerika tõusikute, nn. kuldse nooruse, gangsterite ja deklasseerunud elementide elu käsitlevate filmide kui ka kollase kirjanduse kaudu tutvuvad noored inglased igasuguste vulgarismidega, mida nad eputades või šokeerida tahes tarvitavad oma kõnes. Ka kümnete tuhandete maal viibivate Ühendriikide sõjaväelaste ja nende perekonnaliikmete suust kuulevad inglased sageli mitmesuguseid groteskseid väljendeid, vandesõnu jne. Süütute hüüdsõnade *gosh! golly!* (vrd. eesti keele *tohoh! jumaluke!*), adjektiiv *swell* (vrd. eesti vulgarismid *kihvt, maru, vahva*), substantiivi *peach* 'kena tütarlaps' kõrval kuuleb inglastelt mõnikord hoopis vängematki ameerika slängi (lisaks briti oma suhteliselt kahvatule slängile!). Kui arvestada ameerika slängi mitmekesisust ja kirevust (näit. purjusoleku kohta üle 200 sünonüümi), siis on selge, et ta kipub risustama briti kõnekeelt.

Kuigi släng on põhiliselt efemeerset laadi, olles kiiresti kaduv ja üldiselt väärtusetu, on ameerika slängist ameerika kirjakeelde ja ka briti viisakamasse keeletarvitusse viimase paarikümne aasta jooksul siiski tulnud rida sõnu ja väljendeid, näit. *frame-up* 'valesüüdistus, lavastatud kohtuprotsess' (vrd. br. *trumped-up charge*), *crook*, 'kelm, petis', *to fire* 'töölt vallandama' (vrd. br. *to sack*), *to boost* 'kärarikkalt reklaamima', *teen-ager* '13 — 19-a. nooruk'

Lisaks ameerika slängile, mida inglased on viimastel aastatel üle võtnud Ameerika filmidest, trükistest või maal viibivatelt sõjaväelastelt, on briti keeletarvitusse tulnud ka mitmeid sõnu igapäevase elu-oluga seotud esemete ja nähtuste tähistamiseks, samuti rida ühiskondlik-poliitilisi sõnu. Nimetada võiks näit. *filling-station* 'benssiini jaam'; *jeep* 'maastikuauto' tõenäoliselt tulnud lühendist GP (= *general purpose vehicle*). (vrd. br. *cross-country vehicle, landrover*); *instalment plan* 'järelmaksuga müük', (vrd. br. *hirepurchase* või kõnekeeles *the never-never plan*); *candy* (üldise kompvekkide nimetusena, vrd. br. *sweets*); *fan* (< *fanatic*) 'spordi, kino, raadio jne. harrastaja', (vrd. eesti k. *fanaatik*); *high-brow* 'üleolevalt, liialdvalt intellektuaalitsev'; *know-how*

'teadmised, oskus', (näit. *Soviet scientists have acquired the necessary know-how in the field of building and running atomic power stations*); *landslide* 'valimistel rõhuva häälteenamusega saadud võit'; *movies* (= br. *cinema*); *publicity* 'reklaamitegemine, avalik tähelepanu taotlemine'; *rally* (= br. *mass meeting*, näit. *peace rally*; *mass meeting* on omakorda amerikanism); *smog* 'suitsu või tahma ja udu segu' (kontaminatsioon sõnadest *smoke* + *fog*, inglasest arsti poolt 1905. a. loodud, kuid algul ainult Ühendriikides levinud sõna); *spotlight* 'teatri helgiheitja' (siit — avaliku huvi koondumine, vrd. br. *limelight*); *yes-man* 'ülemuse orjalik järelekiitja' jne. jne.¹⁴

* * *

Eri küsimusena väärib käsitlemist briti ja ameerika ühise teaduslik-tehnilise terminoloogia areng viimase 10—15 a. jooksul. Käesolevas kirjutises viitame vaid probleemi üksikutele aspektidele.

Teatavasti tihenes Inglismaa ja Ühendriikide koostöö teaduse ja tehnika alal Teise maailmasõja päevil ja osalt ka sõjajärgsel perioodil. Kui veel kahekümnendatel aastatel oli mitmes valdkonnas tunduvalt terminoloogilisi erinevusi, siis tänapäeval võib tähele panna kooskõlastatud terminite kasutamist. Nii tekkisid raadio ja auto ulatuslikumale kasutamisele võtmise aastatel sõnapaarid, nagu am. *radio* — br. *wireless*; am. *tube* 'raadiolamp' — br. *valve* jne.; am. *hood* 'auto mootorikate' — br. *bonnet*; am. *fender* 'auto kaitsetiib' — br. *wing*; am. *gasoline* 'autobensiin' — br. *petrol* jne., kuna praegu on tuumafüüsika, reaktiiv-lennuasjanduse, raadiolokatsiooni, televisiooni jt. aladel suhteliselt vähe briti ja ameerika sünonüüme (*nuclear fission, atomic pile, jet propulsion, radar, TV* jne. on võrdselt nii Suurbritannias kui ka Ühendriikides käibel olevad terminid) Mõnel juhul on aset leidnud varem tarvitusel olnud briti sõna asendumine ameerika sünonüümiga; nii tarvitatakse Inglismaal tänapäeval hoopis harva sõna *wireless*.

* * *

Briti keeletarvitusse on Ameerikast tulnud rikkalikult mitmesuguseid fraseoloogilisi ühendeid ja idioome. Vastava materjali ulatuslik kogumine, liigitamine ja analüüs on töö, mis on senini tegemata. Siinkohal nimetame vaid üksikuid fakte sellelt alalt.

¹⁴ Huvitav on tähele panna, kuidas amerikanisme mõnikord tutvustatakse briti lugejale või kuulajale sõnapaarides kõrvuti briti sünonüümidega, näit.: *The beginning of a new know-how, of a new technique* või *Baby chicks or what are usually called chickens are..* Niisugused juhud meenutavad inglise keele ajaloost nn. kollokatsioonide, s. o. prantsuse laensõnade ja nende inglise sünonüümide kõrvuti tarvitamise juhte kesk-inglise perioodil (*a mirror pat is a glasse; ignorance pat is un wisdom and unwitenesse* jms.). Kuigi analoogiat niisuguste juhtude vahel ei tohi liigselt rõhutada (Ameerikast tulevad sõnad on ikkagi inglise sõnad!) võib siiski märgata sarnasust keele taotluses uudsuse järele ja uue materjali assimileerimise võtetes eri perioodidel.

Ameerika variandist on pärit mitmed verbist ja kõrvalsõnast koosnevad fraseoloogilised ühendid, nagu *to turn down* 'ettepanekut jms. tagasi lükkama', *to crowd out* 'välja tõrjuma, ruumi puudusel välja jätma', *to shut down* 'kinni panema, sulgema, näit. vabrikut, ettevõtet', *to be up against* 'mingi raskusega, ülesandega jne. silm silma vastu olema' jne.¹⁵ Niisugused ühendid on iseloomulikud inglise keelele tervikuna, kusjuures neid on eriti palju kõnekeeles. Ameerika keeletarvituse mõjul on mitmeid neist hakatud tarvitama järjest sagedamini kirjakeeleski, kaasa arvatud ka briti kirjakeeles.¹⁶

Rida tänapäeva inglise keeles kasutatavaid väljendeid on ilmselt ameerikaliku päritoluga. Niisugused on eelkõige indiaanlastega seotud ja J. F. Cooperi romaanide kaudu üldtuntuks saanud väljendid: *to bury the hatchet* 'sõjakirvest maha matma, rahu tegema' *to put on the warpaint, to go on the warpath*; samuti mitmete Ameerika taimede ja loomade nimetusi sisaldavad väljendid nagu *to play possum* 'surnut või haiget teeskleva' jne. Suurem osa Ameerikast tulnud väljendeid on briti keeletarvitusel niivõrd kodunenud, et rõhuv enamik inglise keele kõnelejaid ei tunneta neid amerikanismidena. Ainult ajalooline uurimine tõendab, et niisugused üldkasutatavad väljendid, nagu *to take the floor* 'sõna võtma' *to blaze a trail* 'sihti rajama' (ka piltl.), *to do one's level best* 'tegema kõik, mis suudetakse' *to peter out* 'soikuvalt lõpule jõudma, otsa saama' või slängi kalduvad väljendid nagu *to get down to brass tacks* 'asja juurde tulema, asumaa' *to be all the rage* 'üldiseks moeks olema' jne. on Ameerika päritoluga. Mitmed neist väljenditest on Inglismaal juurdunud vähem kui sada aastat tagasi ja sageli ägeda esialgse vastuseisu kiuste. Nii on näiteks teada, et Ch. Dickens igati naeruvääristas adverbiaalset väljendit *right away* 'otsekohe, jalamaid' mis on aga tänapäeval Inglismaal üsna tavaline.

Eriti rikkalikult võib kohata Ameerikast tulnud fraseoloogilisi ühendeid briti kõnekeeles. Huvitav näide kõige viimasemast ajast on tänapäevale vastusena tarvitatava ameerika vormeli (*You are*) *welcome (to it)!* levimine briti *Not at all!* ja mõnevõrra vananenud *Don't mention it!* arvel.

Peab märkima, et on võrdlemisi raske täpselt piiritleda ameerikaliku panuse osatähtsust inglise keele sõnavaras tervikuna. Raskused sel alal on tingitud sellest, et 1) enamik Ameerikast pärinevaid leksikaalseid ja fraseoloogilisi laene on briti keeletarvitusel niivõrd kodunenud, et inglased ei tunneta neid ameri-

¹⁵ Vaadeldavaid moodustisi käsitletakse erialases kirjanduses erinevalt. Neid nimetatakse kas sõnaühenditeks, sõnaekvivalentideks või liitsõnadeks. Verbiga kaasnevaid sõnu peetakse adverbideks, prepositsioonideks või erilisteks nn. postpositsioonideks (последологи). Ülevaate vastavatest probleemidest saab J. A. Zlуктeнкo artiklist О так называемых сложных глаголах типа *stand up* в современном английском языке. «Вопросы языкознания», 1954, № 5.

¹⁶ Vrd. E. Weekley, *The English Language*, London 1928, lk. 68.

kanismidena, ja 2) mitmed oletatavad amerikanismid on tegelikult vahepeal (pärast 17 sajandit) briti variandi sõnavarast väljalangenud, kuid Ühendriikides käibel püsinud sõnad ja väljendid, mis on ameerika eeskujul briti keeletarvituses uuesti elustunud. Seepärast peab amerikanismidest rääkides väga hoolikalt uurima vastavate sõnade ja väljendite ajalugu kas OED või DAE põhjal.

Ka grammatika alal peab ameerikalikest joontest kõneldes olema ettevaatlik, sest mitmete oletatavate amerikanismide puhul on meil tegemist briti kõnekeeles või murretes avaldunud või avalduvate tendentsidega.¹⁷

Keele grammatilise ehituse suhteliselt suure stabiilsuse tõttu on grammatilised erinevused inglise keele ameerika ja briti variandi vahel suhteliselt tähtsusetud.¹⁸ Paarsada aastat lahus arenemist ei ole viinud kuigi oluliste grammatiliste iseärasuste tekkimisele. Kui need oleksidki tekkinud, nad ei oleks nimetamisväärsel määral suutnud mõjustada briti keeletarvitust, sest keele grammatiline ehitus on teatavasti väga vähe vastuvõtlik välis- mõjudele.

Lähemat uurimist vääriks küsimus selle kohta, kas ja missuguses ulatuses on ameerika keeletarvitusel olnud kaudset mõju briti kirjakeele grammatilise normi muutumise tempo kiirendamisele. On võimalik, et ameerika keeletarvituse eeskjuju on märgata selles, et mitmed inglise keelele tervikuna omased (või muredeti eredamini avalduvad) jooned on leidnud tunnustust briti kõne- ja kirjakeele normeerijate poolt mõnevõrra varem, kui seda oleks võinud muidu oodata (näit. mõned kõikumised isikuliste asesõnade tarvitamises, adjektiividega homonüümsete adverbide kasutamine, üldkäändes substantiivide sagedasem tarvitamine prepositiivsete täienditena, abiverbi *do* tarvitamine verbi *have* küsivate ja eitavate vormide moodustamisel jm.).

Leksikaal-grammatilist laadi mõjustusena võib vaadelda seda, et mitmed ameerikalikud iseärasused prepositsioonide tarvitamise alal on levinud või levimas Inglismaal. Nii võib briti keeletarvituses tänapäeval üha sagedamini kohata amerikanisme nagu *on the fields*, *on the corner*, *on the street*, *on time* traditsiooniliste briti *in the fields*, *at the corner*, *in the street*, *in time* (või *up to time*) asemel. Kui mõnikümmend aastat tagasi oli Inglismaal tava-

¹⁷ Ameerikalikku mõju briti keeletarvitusele süntaksi alal on seni vähe uuritud. Mõned spetsialistid kipuvad niisuguse mõju ulatust üle hindama. Nii on G. Kirchner, op. cit., lk. 31, arvamusel, et esinemissagedus on tegur, mis määrab, kas antud väljendit või konstruktsiooni võib pidada amerikanismiks või mitte. G. Kirchner peab amerikanismideks ka niisuguseid keelendeid, mis on tarvitusel eeskätt Ameerikas, kuid on tekkinud ja esinevad (ehkki suhteliselt harvemini) Suurbritannias. Et niisugune amerikanismi mõiste avardamine võib viia ameerika mõju liialdamiseni, näitab H. Kirsten oma kirjutiises «Bemerkungen zu *to prevent* + Gerundium» ajakirjas «Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik» 1957, Heft 3.

¹⁸ Vrd. Б. Ильиш, История английского языка, Москва, 1939, lk. 243—244.

litem ütelda *to get in* (või *out of*) *a train*, siis käesoleval ajal on üsna levinud *to get on* (või *off*) *a train*. Igapäevaseks on Suurbritannias muutunud ka amerikanism *aboard a train* (*a plane, a tram, bus* jne.), näit. *He jumped aboard a car*. Samuti on päris tavaline, et inglased tarvitavad nüüd *to fill out* (*a blank*) br. *to fill up* (*a form*) asemel.

* * *

Ameerika keeletarvituse mõjust briti ortoeepilisele normile ei ole võimalik ilma eelneva eriuurimiseta midagi täpsemat ütelda. Foneetilised iseärasused on tänapäeval peamisteks erinevusteks keele kahe variandi vahel. H. E. Palmeri järgi on kuni 28% inglise keele sõnadest ameerikalikud hääldamisvariandid.¹⁹ Niisugused variandid erinevad briti ortoeepilisest normist kas sõnarõhu asendi või mõne liht- või liithääliku kvaliteedi või kvantiteedi poolest.

Inglise keeles, nagu germaani keeltes üldse, on sõnarõhk taanduv ehk retsessiivne. See tähendab, et pearõhk sõnas kipub aja jooksul ikka langema sõna algusele, tüvevokaalile. Üldtuntud näited sõnarõhu nihkumise kohta inglise keeles on vana-prantsuse keelest tulnud laenud *army, finish, beauty* jt. (kus rõhk oli esialgselt viimasel silbil), samuti uuemad laenud romaani keeltest, mille varajasemad hääldused *balçony, contrary* on asendunud tänapäeva vormidega *'balçony, 'contrary* jne.

Ameerika keeletarvitusele on omane, et mitmeid sõnu rõhutada teisiti kui Inglismaal. Rida sõnu hääldatakse Ühendriikides tavaliselt pearõhuga esimesel silbil, näit. *'adult, 'ally* (sb. ja v.) *'detail, 'magazine, 'recess, 'veneer*. Kuigi Suurbritannias on loetletud sõnade puhul ikka veel üsna tavaline rõhk viimasel silbil, võib sageli kuulda ka eespoolse rõhuga variante. Huvitav oleks kindlaks teha, kas meil on siin tegemist ameerika hääldusnormi mõjuga (sõjaväelaste, turistide massiline viibimine Inglismaal, raadio ja televisioon!) või inglise keele põlise tendentsi avaldumisahtusega. On mõeldav, et ameerika keeletarvitus ka selles osas mõnevõrra kiirendab briti konservatiivsemate keelenormide muutmist. Sedasama võiks oletada mitmete hilisemate, eeskätt prantsuse keelest tulnud laensõnade inglise keele häälikulisele süsteemile kohandatud hääldamisvariantide kui ka üldse nn. *spelling pronunciations* levimise suhtes, näit. sõna *garage* (sb. + v.) hääldamine kui [*gæridz*], *restaurant* — [*'restərənt*], *trait* — [*treit*], *ski* — [*ski*] jt.

* * *

¹⁹ H. E. Palmer jt., *A Dictionary of English Pronunciation with American Variants*, Leipzig 1927.

Mõningat mõju briti keeletarvitusele on avaldanud ka ameerika ortograafiline norm, milles teatavasti 18. sajandi lõpul ja hiljem on tehtud rida vähemaid muudatusi, et teda lähendada inglise keele tegelikule hääldamisele. Mõned ameerika muudetud kirjutusviisid on levinud ka Suurbritannias. Viimase paarikümne aasta jooksul on mitut tüüpi sõnu kui ka rida üksikuid sõnu hakatud kirjutama ameerika lihtsustatud eeskujul. Niisugused ortograafilised variandid on leidnud tunnustust mitmes autoriteetses briti sõnaraamatus.²⁰ Isegi amerikanismide ägedad vastased vennad Fowlerid²¹ on pidanud tegema üksikuid mõõndusi ning konservatiivsedki ajalehed nagu «The Sunday Times» on üle läinud mõnel määral amerikaniseeritud ortograafiale.

Ameerika mõju võime näha: 1) sufiksile *-ise*, *-isation* asendamises paljudel juhtudel variantidega *-ize*, *-ization*; 2) tähe *i* kirjutamises *y* asemel sõnades nagu *tire*, *cider siphon*; 3) ligatuuri *æ* asendamises *e*-ga, näit. *esthetic*, *medieval*, *encyclopedia*; 4) üksikute sõnade õigekirjutuses, näit. *jail* (br. *gaol*), *program* (br. *programme*), *wagon* (br. *waggon*), *ax* (br. *axe*) ja real teistel juhtudel. Silma torkab selles seoses briti lõppude *-re* ja *-our* suur püsivus, vaatamata ameerika vastavate lõppude *-er* ja *-or* olemasolule.

* * *

On huvitav jälgida, kuidas Ameerikast pärinevad sõnad ja väljendid on briti keeletarvituses juurdunud, hoolimata briti keelekorraldusringkondade sageli väga ägedast vastupanust. Eelarvamust amerikanismide suhtes kohtame juba 18. sajandil (näit. S. Johnson'il). Eriti tugevaks kujunes see 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi alguses, mil majanduslik-poliitilised vahekorrad Inglismaa ja Ameerika vahel muutusid niivõrd teravaks, et nad viisid koguni kahel korral sõjani (1775—1783, 1812). Juhituna väärist põhimõttest, et see, mis on pärit endise asumaa rahva keeletarvitusest, on paratamatult vulgaarne, pidasid mitmed mõjukad briti kirjanikud ja ühiskonnategelased peaaegu eranditult kõike seda, mis tuli teiselt poolt Atlandi ookeani, moonutatuks ning tarvitamiskõlbmatuks. Niisuguste puristlike kalduvustega inimeste hulgas on üldiselt reaktsiooniliste vaadetega Robert Southey ja F. Marryati kõrval ka progressiivseid tegelasi nagu Ch. Dickens jt.

1850-ndaist aastaist kuni umbes 1930-ndate aastateni oli enamik briti keeleteadlasi amerikanismide ägedateks vastasteks. Nad süüdistasid ameeriklasi barbaarse, žargoonitaolise, moonutatud inglise keele tarvitamises. Kõige ameerikaliku tagasitõrjumises nad läksid äärmusteni. Nii ei teinud nad vahet ameerika slängi ja kirjakeele vahel, tarvitades ameerika variandi kohta tervikuna

²⁰ Näit. *Authors' and Printers' Dictionary*, VII tr., London 1933; *Concise Oxford Dictionary*, Oxford 1934.

²¹ H. W. Fowler — F. G. Fowler, *The King's English*, Oxford 1930.

halvustavaid nimetusi nagu *slanguage* ja *Slanglo-Saxon*. Kõigile amerikanismidele läheneti ühtlaselt tauniva mõõdupuuga. 19. sajandil võideldi niisuguste tänapäeval iseendastmõistetavate sõnade vastu nagu *reliable*, *to antagonize* 'vastu seisma, vaenulikeks tegema', *to progress*, *to oppose*, *to donate* 'annetama, kinkima', *to engineer* 'plaanitsema, juhtima, korraldama'; *to corner* 'kitsikusse, väljapääsematusse olukorda ajama' *to belittle* 'halvustama, maha tegema', samuti sõnade *homespun* 'kodukoetud' *blizzard* 'tugev lumetuisk', *platform* (poliitilises tähenduses) vastu. Isegi sõna *scientist* leidis vastupanu veel 1890. a., mil «London Daily News» nimetas seda „alatuks amerikanismiks“²²

Veel enne Teist maailmasõda oli Inglismaal tavaliseks nähtuseks, et mingi Ameerika autori raamatu arvustuses kritiseeriti selle keelelist külge. Ajalehetoimetajad pidasid üldiselt endale häbistavaks, kui nende toimetada olevate väljaannete veergudele sattus amerikanisme. 1930-ndatel aastatel, helifilmide leviku ajal, toimus Inglismaal palju vaidlusi nii ajakirjanduses kui ka parlamendis selle kohta, kas ei tuleks piirata Ameerika filmide importi, sest need võivad moraalselt laostada inglise noorsugu ja rikkuda briti keeletarvitust. Analoogilised arutlused toimusid hiljuti (1954. a.) ühenduses Ameerika comics'ite kasvava sisseveoga Inglismaale.

Tegelikult tuleb amerikanismidele briti keeletarvituses läheneda diferentseeritult. Ei ole otstarbekohane puristlikest kaalutlustest lähtudes üle parda heita kõike ameerikalikku. Kui ameerika slängi elemendid on oma rõhuvas enamikus täiesti ülearsed, risustades briti keeletarvitust, siis ei saa eitada, et mitmed ameerika algupäraga sõnad ja väljendid on küllaltki ilmekad või täidavad olemasolevaid lünki inglise keele sõnavaras ning võimaldavad keelel seega paremini täita oma funktsiooni suhtlemisvahendina (näit. *reliable*, *blizzard*, *rally*, *smog*, *yes-man*, *to take the floor*, *to peter out* jpt. Ühtlasi ei tohi ülehinnata keele risustamise ohtu slängi poolt, sest elujõuline üldrahvalik keel puhastab end aja jooksul ise üleارضusest ballastist.

* * *

Esitatud materjali põhjal, mis on paratamatult katkendlik ega haara probleemi kõiki külgi, võib teha järgmised järeldused.

1. Ühenduses tootmise, kultuuri ja teaduse arenemisega, inimese tunnetamistöö edusammudega on inglise keele sõnavara tunduval määral täienenud inglise keele ameerika variandist tulnud elementidega.

2. Eriti palju ameerikalikke sõnu ja väljendeid on juurduanud briti keeletarvituses (sealjuures ka kirjakeeles) viimase paarikümne aasta jooksul. Enamik veel käesoleva sajandi 30-ndatel

²² Sõna *scientist* on tegelikult loodud inglase poolt 1840. a. Ta levis aga algul Ühendriikides, kust ta toodi hiljem tagasi Inglismaale.

aastatel ainult Ühendriikides tarvitatavatena märgitud sõnu ja väljendeid on vahepeal Suurbritannias üldiselt tuttavaks saanud. Briti noorema generatsiooni kõnekeel ja ka ajakirjanduse leheküljed kubisevad lisaks sellele veel ameerika slängist.

3. Kui ameerika slängi elemendid briti keeletarvituses on oma rõhuvas enamikus ülearused, siis mitmed muud amerikanismid on väärtuslik lisa inglise keele sõnavarale tervikuna, aidates keele paremini täita suhtlemisvahendi funktsiooni.

4. Ameerika keeletarvituse mõju briti ühiskeele (nn. *Standard English*) ortoepilisele häälalusnormile on olnud äärmiselt väike.

5. Ebaoluline on olnud mõju ka briti ortograafiaale, kuigi siin viimastel aastakümnetel on tehtud mõningaid mööndusi ameerikaliku kirjutusviisi kasuks.

6. Normatiivse grammatika alal on ameerika keeletarvituse mõju raske kindlaks teha. Tõenäoline on mõningane kaudne mõju grammatilise normi muutumise tempo kiirendamise näol.

7. Hoolimata ameerika keeletarvituse kasvavast mõjust briti keeletarvitusele ei ole põhjust rääkida (nagu seda mõnikord tehakse) inglise keele ameerikaniseerumisest, sest a) ameerikalike sõnade ja fraseoloogiliste ühendite koguarv briti keeletarvituses on suhteliselt väike (murdose ühest protsendist) võrreldes inglise keele sõnavaraga tervikuna; b) mitmed amerikanismid on sõnad ja väljendid, mis on Inglismaal pärast 17 sajandit iganenud või arhailiseks muutunud, kuid hiljem elustunud; c) mitmed ameerikalikeks peetavad foneetilised ja grammatilised nähtused on tegelikult inglise keelele tervikuna omaste arengutendentside avalduseks ja nad oleksid varem või hiljem niikuinii muutunud ka briti keeletarvituse normiks.

8. Inglise keele ameerika ja briti variandi vastastikuste suhete alal on mitmeid küsimusi, mida pole ammendavalt või üldse mitte uuritud. Senini on käsitletud eeskätt sõnavaralisi nähtusi. Teostada tuleks põhjalikumaid uurimisi ka süntaksi valdkonnas ja viimase aja vastastikuste foneetiliste mõjutuste alal.

Teoreetilist kui ka praktilist huvi pakub küsimus anglo-ameerika teadusliku terminoloogia kujunemisest.

* * *

Väga tähtsaks probleemiks anglistika alal on keele kahe variandi suhted tulevikus. On põhjust arvata, et kohalikud erinevused sõnavaras, ortograafias, grammatiliste normide osas muutuvad minimaalseteks või nivelleeruvad täiesti. Suhteliselt pikemaks ajaks jäävad tõenäoliselt püsima foneetilist laadi iseärasused. Vastav areng toimub järkjärguliselt ja vaevalt kerkib kunagi inglise keele võõrkeelena õpetamisel päevakorra praktilist laadi küsimus õppenormi muutmisest, milleks praegu kultuurilis-ajaloolistel põhjustel on briti variant.

К ВОПРОСУ О ВЛИЯНИИ АМЕРИКАНСКОГО ВАРИАНТА АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА БРИТАНСКИЙ ВАРИАНТ

О. Мутт

Кафедра иностранных языков

Резюме

Исследования советских англистов доказали, что самостоятельного американского языка не существует. Имеющиеся расхождения, главным образом фонетического порядка, и некоторые различия в лексике, дают основание говорить лишь об американском и британском вариантах английского языка.

К концу XIX столетия процесс обособления американского и британского вариантов английского языка замедляется. За последние 20—30 лет многие различия между обоими вариантами стерлись или начали исчезать. Процессу нивелировки расхождений способствуют: более оживленные сношения между народами, говорящими на английском языке, туризм, радиопрограммы, кинофильмы, книги, периодические издания, пребывание большого числа американских военнослужащих в Великобритании в годы Второй мировой войны, а также позднее и т. д. Особого внимания заслуживает вопрос о роли отдельных писателей в деле популяризации американизмов (Диккенс, Голсуорси и др.)

Исчезновение различий между американским и британским вариантами английского языка произошло таким образом, что многие американизмы стали употребляться в британском варианте. Распространение же бритицизмов в США очень ограничено.

Ввиду устойчивости грамматической структуры языка, трехсотлетнее обособленное развитие английского языка в Америке не привело к каким-либо существенным расхождениям в области грамматики. Можно лишь говорить о более быстром признании американским литературным языком ряда общеанглийских тенденций. Правоподобно, что некоторое американское влияние на грамматику британского варианта можно видеть в том, что американский пример ускорил темпы изменения более консервативной британской грамматической нормы (т. н. *split infinitive*, колебания в употреблении личных местоимений, употребление при-

лагательных, омонимных с наречиями, спряжение глагола *have* с вспомогательным глаголом *do* и т. п.)

В статье рассматриваются: некоторые случаи употребления предлогов, вопросы, связанные с возможным американским влиянием на произношение отдельных английских слов, а также вопрос о влиянии американской орфографической нормы на британскую.

Британские языковедческие круги обычно отрицательно относились к американизмам. Во многих случаях такое отношение было обоснованным, так как американский слэнг угрожает засорить английский язык. Разговорная речь молодого поколения англичан кишит излишними американизмами. Против засорения языка безусловно нужно бороться. Однако было бы неправильным выбросить, исходя из пуристических соображений, без исключения все американское. Многие американизмы очень выразительны или заполняют явные пробелы в словарном составе английского языка. Американская орфография также имеет некоторые прогрессивные черты.

Усвоение британским вариантом ряда черт американского варианта английского языка не следует рассматривать как некий процесс американизации английского языка, ибо 1) лексические заимствования сравнительно малочисленны, 2) многие американизмы являются словами и выражениями, которые в Англии вышли из употребления в XVII—XIX столетиях, а позднее ожили под влиянием американского варианта; 3) некоторым американизмам в области фонетики и грамматики соответствуют сходные явления в британском просторечии и диалектах, которые рано или поздно и без американского влияния нашли бы признание со стороны британского литературного языка.

AMERICAN INFLUENCE ON BRITISH ENGLISH

O. Mutt

Summary

Soviet linguists maintain that there is no independent American language. Existing differences primarily in pronunciation and vocabulary entitle us to speak at most of the American and British varieties of the English language.

By the end of the 19th century the earlier differentiation of American and British English had practically ceased. During the past twenty years numerous established differences between the two principal types of English have been levelled out and others are disappearing. This levelling-out process has been facilitated by closer contacts between the English-speaking peoples (the increase in tourism, broadcasting, the exchange of films, books, periodicals, the presence of large numbers of American servicemen in Britain during World War II and the postwar period, etc.). The difference between American and British English has been lessened mainly by the adoption of many Americanisms into British use, whereas there has been very little movement in the opposite direction.

In view of the stability of the grammatical structure of language, 300-odd years of independent development have not led to any important divergences between British and American grammatical usage. A well-known feature of standard American English grammar is its more ready recognition of various colloquial developments. The American influence on British English grammatical usage (esp. in the syntactical sphere) is difficult to assess because a detailed survey of the many problems involved remains to be undertaken. It would appear that some recent studies in this field tend to overrate the American contribution. The most important American influence on British grammatical usage has apparently been that it has accelerated the rate of change of the more conservative British standard (e. g., the use of personal pronouns, adverbs homonymous with

adjectives, the conjugation of *have* with the auxiliary *do*, word order, etc.).

Peculiarities of prepositional usage, some cases of the pronunciation and stressing of words, and the impact of American spelling are also reviewed in the article.

The attitude of British philological circles towards Americanisms has generally been hostile. It is wrong to reject every neologism and innovation originating in America merely for puristic reasons. If much borrowed American slang is ephemeral and inane, there are numerous other American words and locutions which are vivid and effective and undoubtedly an asset to the language as a whole. The isolated American spellings that have been borrowed into British English are definitely an improvement.

Despite a considerable American influence on British usage, there does not seem to be any reason to speak of an Americanization of British English because 1) the number of direct American loans is very small as compared with the sum-total of the words in the English language; 2) many so-called Americanisms are survivals of originally British words, phrases, forms and constructions which went out of use in England and have since been reintroduced or revived there presumably owing to an American influence; 3) a number of phonetic and grammatical (esp. syntactical) developments, which are regarded as characteristic of American English, have their counterparts in British colloquial speech or dialects; most such usages would probably have become established in standard British English (although more slowly) independently of any American influence.